

แนวคิดเรื่องธุรกิจเพื่อสังคมของมุฮัมหมัด ยูนุส

Muhammad Yunus's Concept of Social Business

นันทกานต์ สมบัติสวัสดิ์¹
Nantakarn Sombatsawat

บทคัดย่อ

บทความงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงประเด็นความหมาย เป้าหมาย และวิธีการ ของแนวคิดเรื่องธุรกิจเพื่อสังคมของ มุฮัมหมัด ยูนุส และนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์กับแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาส ภิกขุ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่หลากหลายยิ่งขึ้น โดยวิธีการวิจัยเอกสาร เรียบเรียงและนำมาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มุฮัมหมัด ยูนุส คือ การทำธุรกิจใดๆ ก็ตามโดยตั้งสมมติฐานอยู่บนความไม่เห็นแก่ตัวของมนุษย์ โดยออกแบบกิจการให้บรรลุเป้าหมายทางสังคม มิใช่เป้าหมายทางกำไร ในแง่ของการลงทุน ผู้ลงทุนในธุรกิจเพื่อสังคมจะไม่ได้รับเงินปันผลใดๆ นอกเหนือจากต้นทุนที่ลงไปในตอนเริ่มกิจการ และจะได้รับคืนต่อเมื่อกิจการสามารถประกอบประกอบตัวเองและพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ส่วนสินค้าและบริการใดๆ ที่ได้จากกรรมวิธีการผลิตนั้นจะออกสู่ตลาดในราคาที่ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ซึ่งก็คือคนจนผู้เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ธุรกิจเพื่อสังคมมีเป้าหมายอยู่ที่การแก้ไขปัญหาที่เรื้อรังอยู่ในปัจจุบัน เช่น ปัญหาความยากจน ความหิวโหย การขาดการศึกษา และให้ความช่วยเหลือ พัฒนาศักยภาพ

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวคิดเรื่องธุรกิจเพื่อสังคมของมุฮัมหมัด ยูนุส”

ของคนจนให้สามารถประคับประคอง ช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้ วิธีการของธุรกิจเพื่อสังคมนั้นไม่ต่างกับการทำธุรกิจในแนวคิดทุนนิยมเสรี คือผู้ประกอบการจะออกแบบโครงสร้าง และบริหารให้กิจการเจริญเติบโต สิ่งเดียวที่แตกต่างคือผลกำไรนั้นจะไม่ตกเป็นของผู้ลงทุน แต่จะนำกำไรส่วนนั้นไปใช้ในการพัฒนากิจการธุรกิจเพื่อสังคม เพื่อให้ความช่วยเหลือคนยากจนหรือผู้ขาดแคลนใดๆ ก็ตามต่อไป

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมผ่านมุมมองหลักการธัมมิกสังคมนิยมจะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกัน ทั้งในประเด็นการถือซึ่งประโยชน์ส่วนรวม การควบคุมตัวเองและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และการให้ความเคารพนับถือและเมตตากรุณาต่อกัน จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ากระบวนการทำงานของธนาคารกามีนั้นดำเนินการอย่างเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เพียงแต่สมาชิกซึ่งเป็นผู้รู้ แต่ในฐานะของผู้ทำธุรกิจ มุฮัมหมัด ยูनुส ก็ได้สร้างบทบาทของผู้ประกอบการซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจ ให้ลดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนลง และหันมาสนใจการทำธุรกิจอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมซึ่งย่อมส่งผลกระทบในทางบวก อีกทั้งแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมนั้นยังดำเนินอย่างไม่ขัดแย้งกับศาสนา และสนับสนุนให้ผู้คนศึกษาศาสนาให้ดี และพัฒนาชีวิตตนเองให้ดีขึ้นไปพร้อมกัน ซึ่งตรงกับปณิธานของ พุทธทาส ภิกขุ เป็นอย่างยิ่ง ทั้งสองแนวคิดเป็นแนวคิดเพื่อการพัฒนาที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งถ้าหากนำมาประกอบกัน จะสามารถเป็นทางเลือกของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สมบูรณ์

คำสำคัญ: มุฮัมหมัด ยูनुส, พุทธทาส ภิกขุ, ธุรกิจเพื่อสังคม

ABSTRACT

This research aims to study concept of social business of Muhammad Yunus by analyzing its meaning, aims and procedures. The researcher also analyzes concept of social business by using Dhammic socialism of Buddhādāsa Bhikkhu. The methodology used is documentary research. The study showed that the meaning of social business of Muhammad Yunus was operating any business based on a hypothesis of altruism by designing the business for social purposes, not for benefits. In terms of investment, the investors of social business will not receive any dividend, except the investment capital and they will only receive it when the business is secure and is sustainably operating. All products and service from this kind of business will be distributed to target customers who are poor with the reasonable price. The aim of social business is to solve the present persistent problems such as poverty, hunger and lack of education. It also aims to help developing the potential in poor people so they can help themselves and their family. The procedures of social business are not different from business in capitalism system. The entrepreneurs will design an organizational structure and manage their business but the benefit will not go to the investors. Those benefits will be used to develop social business to help poor or underprivileged people.

When using Dhammic socialism to analyze the concept of social business, the researcher found that there is a correlation between both concepts. By the three fundamental principles include ‘The good of the whole’, ‘Self-restraint and generosity toward oth-

ers’ and ‘Respect and loving kindness’. It was obvious that from Grameen work process which to show respect in human rights. Not only members of Grameen but also a businessman, Muhammad Yunus created a role of entrepreneur whom authorized economic power to encouraging the entrepreneurs to reduce their desire, their selfishness and do their business for the good of the whole. Moreover, the concept of social business goes along with the concept of religion, support people to study religion and improve their own lives at the same time that highly correspond to wishes of Buddhādāsa Bhikkhu. Both concepts for development with this combination will be able to a choice of economic and social system.

Keywords: *Muhammad Yunus, Buddhādāsa Bhikkhu, social business*

1. บทนำ

ความยากจนเป็นหนึ่งในปัญหาสังคมที่สำคัญของโลก ซึ่งแม้ว่าจะมีการศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขอย่างกว้างขวาง แต่ก็พบว่าความยากจนนั้นเป็นปัญหาที่ซับซ้อนเกี่ยวโยงกับปัจจัยหลายด้าน เช่น ในแง่สังคมวัฒนธรรม โครงสร้างเศรษฐกิจ การเข้าถึงแหล่งเงินทุน การถือครองที่ดินของผู้มีอำนาจ ฯลฯ คำว่า “ความยากจน” นั้นเป็นคำที่ใช้กันมานานและทุกคนเข้าใจในความหมายอย่างกว้างๆว่าคืออะไร แต่การจะนิยามความหมายให้ครอบคลุมนั้นเป็นเรื่องยาก เพราะไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับเรื่องรายได้ต่ำเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการขาดการศึกษา ขาดโภชนาการที่ดี อายุขัยที่ไม่ยืนยาว ฯลฯ และถ้าหากจะวัดว่าใครคือ “คนจน” นั้นยังไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย ด้วยเกณฑ์การตัดสินของแต่ละพื้นที่นั้นไม่แน่นอน หากกล่าวว่ “คนจน” นั้นคือคนที่มียาได้ต่ำ คำถามถัดมาก็คือแล้วระดับ “รายได้ต่ำ” ที่อ้างถึงนั้นคือเท่าใด และใช้ระดับรายได้นี้ชี้วัดในทุกพื้นที่ได้หรือไม่ โดย

ทั่วไปแล้วการวัดระดับความยากจนโดยใช้รายได้มาเป็นเกณฑ์เป็นสิ่งที่แพร่หลาย โดยมีเกณฑ์หลักคือ

1) วัดรายได้เชิงสัมบูรณ์ (Absolute poverty) คือการกำหนดเส้นความยากจนโดยคำนวณจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตของบุคคลด้านการอุปโภคบริโภค โดยคนที่มียาได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนนี้จึงจะถือเป็น “คนจน”

2) วัดรายได้เชิงเปรียบเทียบ (Relative poverty) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มต่างๆในสังคมเดียวกันหรือความเชื่อมโยงกันในหลายๆบริบทว่ามีรายได้แตกต่างกันมากน้อยเพียงใด (ชินุทัย กาญจนะจิตรา, สุรีย์พร พันพิง และรัชพันธุ์ เขยจิตร, 2548, น. 3)

การวิเคราะห์นิยามความหมายของ “ความยากจน” รวมถึงศึกษาลักษณะของ “คนจน” ที่แตกต่างกันนั้นคือจุดเริ่มต้นสำคัญของการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม นักวิชาการมากมายได้ให้กำเนิดทฤษฎีต่างๆซึ่งพยายามจะแก้ไขปัญหาความยากจนให้สัมฤทธิ์ผลมากที่สุด และท่ามกลางความพยายามเหล่านี้ก็มีนักเศรษฐศาสตร์ชาวบังคลาเทศชื่อว่า มุฮัมมัด ยูนุส ได้นำเสนอแนวคิดการแก้ไขปัญหาความยากจนที่สร้างขึ้นมาให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ และเหมาะสมแก่การนำไปศึกษาวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

2. ประวัติและแนวคิดของ มุฮัมมัด ยูนุส

มุฮัมมัด ยูนุส (Muhammad Yunus, พ.ศ. 2483-ปัจจุบัน) นักเศรษฐศาสตร์ชาวบังคลาเทศ ผู้ได้รับรางวัลเกียรติยศนานาชาติหลากหลาย และรางวัลที่โดดเด่นที่สุดคือ รางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในปี พ.ศ. 2549 จากความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจนของคนจนที่สุดในบังคลาเทศ กว่าสองล้านครอบครัวอย่างเป็นรูปธรรม การแก้ไขปัญหาความยากจนนั้นถือเป็นสันติภาพในตัวเอง นั่นคือเหตุผลที่ มุฮัมมัด ยูนุส ได้รับรางวัลโนเบลในสาขาสันติภาพมากกว่าสาขาเศรษฐศาสตร์อย่างที่ควรจะเป็น ด้วยความมีมนุษยธรรมและมุ่งมั่นแก้ไขปัญหาคนยากจนอย่างมุ่งมั่นและตั้งใจ เป็นที่มาของ “ธนาคารกรามีน”

(Grameen bank) หรือ “ธนาคารเพื่อคนจน” ที่ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2520 แนวคิดสินเชื่อรายย่อย (Microcredit) และธุรกิจเพื่อสังคม (Social business) ของ มูฮัมหมัด ยูนุส ยังเป็นโมเดลต้นแบบที่นำไปประยุกต์ใช้กับหลายประเทศ แนวคิดในการดำเนินงานที่เกิดจากความตั้งใจจริงในการอยากช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ผนวกกับการสร้างสรรค์และลงมือทำอย่างไม่ยั้งดิดทฤษฎี ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือของเขาว่า

“ผมรู้สึกลำบากใจขึ้นเรื่อยๆ ที่ จะสอนทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สวยหรู ในห้องเรียนของมหาวิทยาลัย ทฤษฎีที่บอกว่าตลาดทำงานได้สมบูรณ์แบบ ในขณะที่ความตายซึ่งป้องกันได้กำลังล้างผลาญบังคลาเทศ ทันใดนั้นผมก็รู้สึกว่าการทฤษฎีเหล่านี้ช่างว่างเปล่าเมื่อเผชิญกับความหิวโหยและความยากแค้นแสนสาหัส ผมอยากทำอะไรที่เป็นรูปธรรมทันทีเพื่อช่วยต่อชีวิตคนรอบตัวให้พวกเขามีความหวังมากขึ้นอีกเล็กน้อย” (มูฮัมหมัด ยูนุส, 2550, น. 44)

มูฮัมหมัด ยูนุส ได้กล่าวถึงวิธีการแก้ไขปัญหาความยากจนของนักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทั้งหลายว่า พวกเขาเหล่านั้นต่างมองว่าการอธิบายเรื่องความยากจนและความหิวโหยเป็นเรื่องเสียเวลาเปล่า บรรดานักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มักเชื่อว่าเมื่อเศรษฐกิจโดยรวมดีขึ้นปัญหาเหล่านี้จะหมดไปเอง ซึ่งในความเป็นจริงที่ตัว มูฮัมหมัด ยูนุส ได้ลงไปสำรวจชาวบ้านในบังคลาเทศแล้วมันมิได้เป็นเช่นนั้น เขาพบว่าคนที่คนจนต้องอยู่ในสภาพแร้นแค้นนั้นไม่ได้มาจากความเกียจคร้าน พวกเขาเหล่านั้นทำงานหนักแต่การที่ความยากจนยังคงอยู่นั้นเป็นเพราะสถาบันการเงินในประเทศไม่มีมือมาช่วยให้คนจนขยับขยายฐานะทางเศรษฐกิจ ไม่มีระบบการเงินใดที่ตอบสนองต่อความต้องการกู้เงินของคนจนเนื่องจากสถาบันการเงินในระบบไม่สนใจ กระบวนการกู้เงินจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหนั้นอกระบบซึ่งเอื้อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบ มูฮัมหมัด ยูนุส

เชื่อมั่นในสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงมี เชื่อว่าคนจนคือต้นบอนไซที่อยู่ในกระถางขนาดเล็ก และศักยภาพการเติบโตของมนุษย์ทุกคนล้วนมีเท่ากันถ้าหากได้รับโอกาส มูฮัมหมัด ยุนุส กล่าวว่าเขาไม่จำเป็นต้องสอนคนจนให้เอาตัวรอด หลักฐานที่เห็นได้ชัดเจนว่าคนจนเอาตัวรอดได้ก็คือการคงอยู่ของพวกเขาอยู่แล้ว หลักประกันที่ดีที่สุดของคนจนคือชีวิตของพวกเขาเองที่สามารถเอาตัวรอดได้ท่ามกลางความแร้นแค้นแสนสาหัส ซึ่ง มูฮัมหมัด ยุนุส มองว่านั่นคือหลักประกันที่ดีที่สุด ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่หลักประกันที่ธนาคารกระแสหลักจะยอมรับได้ ด้วยเหตุนี้ มูฮัมหมัด ยุนุส จึงมองว่า ในเมื่อระบบธนาคารที่มีนั้นไม่เอื้อกับกลุ่มคนที่เขาอยากช่วยเหลือ ฉะนั้นเขาจะต้องสร้างระบบใหม่ขึ้นมารองรับความเชื่อของเขา มูฮัมหมัด ยุนุส ปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือคนจนโดยวิธีการกุศล ด้วยคิดว่าการช่วยเหลือแบบให้เปล่าอาจไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด และถ้าหากคนจนสามารถตั้งตัวได้ด้วยโอกาสที่ได้รับ เช่น การได้รับสินเชื่อรายย่อยในอัตราที่เป็นธรรมและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ นั้นย่อมจะเป็นที่มาของความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในตัวเองมากกว่า ในแง่ความเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมด้วยศักยภาพและมีเป้าหมายในชีวิต เป็นที่มาของแนวคิด “ธุรกิจเพื่อสังคม” (Social business) ที่ตัว มูฮัมหมัด ยุนุส เชื่อว่าจะเป็นรากฐานของทุนนิยมสร้างสรรค์ (Creative Capitalism) ซึ่งจะสามารถเติบโตได้ในอนาคต

ถึงแม้ว่าแนวคิดของมูฮัมหมัด ยุนุสจะไม่ได้นำเสนอในรูปแบบปรัชญาอย่างเต็มที่ แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดแล้วพบว่าประเด็นที่เขาสนใจคือการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ในที่นี้ก็คือคนจน โดยการให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาความยากจนของผู้คนในบังกลาเทศโดยใช้หลักการทางธุรกิจเป็นเครื่องมือ ประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาว่า หลักการทางธุรกิจซึ่งเป็นทีกล่าวขานว่า เป็นสิ่งที่สร้างทั้งความเจริญและความเสื่อมโทรมให้กับสภาพแวดล้อมและสังคม เป็นส่วนสำคัญของระบบทุนนิยมเสรีที่ทำให้ความยากจนแข็งแกร่งขึ้นนั้น จะสามารถกลายเป็นสิ่งที่ช่วยเหลือคนจนได้อย่างไร และทุนนิยมสร้างสรรค์นั้นจะสามารถแข่งขันได้มากน้อยแค่ไหนกับทุนนิยมเสรี งานวิจัยชิ้น

นี้จึงสนใจในการศึกษาความหมาย เป้าหมาย และวิธีการของธุรกิจเพื่อสังคม และวิเคราะห์แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคม ผ่านมุมมองหลักการธรรมาภิบาลของพุทธ-ทาส ภิกขุ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่หลากหลายยิ่งขึ้น และเป็นทางเลือกในการศึกษาวิจัยต่อไป

3. แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของมุฮัมหมัด ยูนุส

แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มุฮัมหมัด ยูนุส คือ การสร้างสรรค์ธุรกิจใดๆ ก็ตาม ผ่านการตั้งสมมติฐานอยู่บนความไม่เห็นแก่ตัวของมนุษย์ และเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางสังคม มิใช่เป้าหมายทางกำไร อันได้แก่การแก้ไขปัญหา เช่น ปัญหาความยากจน การไม่รู้หนังสือ การขาดแคลนสาธารณสุขปโภคต่างๆ ในแง่ของการลงทุนนั้น ผู้ลงทุนในธุรกิจเพื่อสังคมจะไม่ได้รับเงินปันผลใดๆ นอกเหนือจากต้นทุนที่ลงไปในตอนเริ่มกิจการ และจะได้รับคืนต่อเมื่อกิจการสามารถประคับประคองตัวเองและพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ส่วนสินค้าและบริการใดๆ ที่ได้จากการรวมวิธีการผลิตนั้นจะออกสู่ตลาดในราคาที่ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ซึ่งก็คือคนจนผู้เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ธุรกิจเพื่อสังคมมีเป้าหมายอยู่ที่การแก้ไขปัญหาเรื้อรังในปัจจุบัน เช่น ปัญหาความยากจน ความหิวโหย การขาดการศึกษา โดยจะให้ความช่วยเหลืออย่างคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพและคุณค่าความเป็นมนุษย์ วิธีการของธุรกิจเพื่อสังคมนั้นไม่ต่างกับการทำธุรกิจในแนวคิดทุนนิยมเสรี คือผู้ประกอบการจะออกแบบกิจการให้เจริญเติบโตอย่างยั่งยืน สิ่งเดียวที่แตกต่างคือผลกำไรนั้นจะไม่ตกเป็นของผู้ลงทุน แต่จะนำกำไรส่วนนั้นไปใช้ในการพัฒนากิจการธุรกิจเพื่อสังคม เพื่อให้ความช่วยเหลือคนยากจนหรือผู้ขาดแคลนใดๆ ก็ตามต่อไป

ตัวอย่างของแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มุฮัมหมัด ยูนุส ที่เห็นได้ชัดเจนและเป็นที่รู้จักในระดับสากลที่สุดคือธนาคารกรามีนในฐานะสถาบันการเงินที่ปล่อยเงินกู้สินเชื่อรายย่อยให้กับคนยากจนโดยไม่จำเป็นต้องมีหลักประกัน ภายใตหลักการสร้างกลุ่มสนับสนุน (Support group) โดยกำหนดเงื่อนไขว่าสมาชิก

ในกลุ่มจะต้องมีสถานภาพครอบครัว สถานภาพทางการเงิน และสถานภาพสังคมที่คล้ายคลึงกัน เพื่อที่พวกเขาจะสามารถช่วยเหลือ ตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ และในกรณีที่สมาชิกของกลุ่มคนใดคนหนึ่งมีปัญหาไม่สามารถชำระหนี้ได้ สมาชิกที่เหลือก็จะไม่ได้รับสิทธิในการกู้เงินครั้งต่อไปจนกว่าสมาชิกในกลุ่มจะดำเนินการชำระหนี้ได้อย่างถูกต้องตามระเบียบ ซึ่งเป็นการประคับประคองหนี้ไปโดยปริยาย นอกจากหลักการสร้างกลุ่มสนับสนุนแล้ว สิ่งที่ทำให้ธนาคารกรามีนแตกต่างจากธนาคารกระแสหลักก็คือ มูลนิธิ ยูนิส เน้นย้ำมาตลอดว่า ธนาคารต้องเป็นฝ่ายวิ่งเข้าหาลูกค้า ไม่ใช่ลูกค้าเป็นฝ่ายชวนขวยเข้าไปหาธนาคาร และการทำงานของเจ้าหน้าที่นั้นไม่ได้เป็นแค่พนักงานธนาคารที่คอยเรียกเก็บเงินเท่านั้น พวกเขาจะเป็นทั้งที่ปรึกษาที่คอยให้กำลังใจ และเป็นผู้ฝึกอบรมทักษะต่างๆ ต่อเมื่อสมาชิกต้องการ

มูลนิธิ ยูนิส มองว่าชาวบ้านนั้นมีทักษะในการดำรงชีพอยู่แล้ว และไม่จำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมทักษะใหม่ สิ่งที่เขาขาดแคลนคือทุน ซึ่งกรามีนจะสนับสนุนด้วยการมอบเงินกู้ให้ และจะไม่พยายามฝึกอบรมทักษะเหมือนที่องค์กรช่วยเหลืออื่นๆก็จะทำกัน เปรียบเทียบแล้ว มูลนิธิ ยูนิส อาจมองว่า การให้เงินไปซื้อคันเบ็ด น่าจะดีกว่ามานั่งสอนให้คนจนตกปลาเสียเองเพราะพวกเขารู้วิธีอยู่แล้ว แต่ในอีกแง่หนึ่ง มันไม่ได้หมายความว่าคนตกปลาทุกคนจะตกปลาเป็นเสมอไป อย่างไรก็ตาม การอบรมให้ความรู้ก็น่าจะเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ดี แต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีให้เหมาะสมไปตามสภาพการณ์ ธนาคารกรามีนมองว่า การพยายามยึดเย็ดให้ชาวบ้านเรียนรู้ในสิ่งที่พวกเขาไม่ต้องการนั้นยังเป็นการทำให้ความเชื่อมั่นในตัวเองของพวกเขาลดน้อยลง ซึ่งเป็นผลเสียมากกว่าผลดี แต่นั่นมิได้หมายความว่ากรามีนไม่มีการอบรมให้กับสมาชิกเลย การฝึกอบรมจะมีประโยชน์ต่อเมื่อเป็นความต้องการของชาวบ้านจริงๆ เช่น การอ่านตัวอักษรและการนับเลขได้ การทำบัญชีแบบง่ายๆ และเมื่อใดที่มีการนำเทคโนโลยีเข้าไปให้ชาวบ้านได้สัมผัส เช่น โทรศัพท์มือถือ หรือการใช้พลังงานแสงอาทิตย์เพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เมื่อนั้นกรามีนจึงจะจัดให้

มีเจ้าหน้าที่เข้าไปหาชาวบ้าน ซึ่งนั่นเป็นเรื่องจำเป็นต้องทำอยู่แล้ว จากหลักการธุรกิจที่เอาใจใส่ตัวเองเป็นส่วนสำคัญให้ธนาครกรามีนประสบความสำเร็จ

นอกจากนั้นแล้ว มูฮัมหมัด ยูนุส ยังพัฒนาต่อยอดความคิดไปยังธุรกิจอื่นๆ และกิจการที่เห็นโครงสร้างของแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมในทัศนะของมูฮัมหมัด ยูนุส ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นคือ กรามินดาโนน ซึ่งนำเอาปณิธานและประสบการณ์ที่เครื่องกรามีนได้รับมาต่อยอดและพัฒนาเป็นแผนธุรกิจเพื่อสังคมอย่างเต็มตัวตั้งแต่แรกเริ่มกิจการ กรามินดาโนนเป็นธุรกิจเพื่อสังคมข้ามชาติระหว่างกรามีนและกรุ๊ปดาโนน (Groupe Danone) ที่เข้าร่วมโครงการ Social Business Innovation โดยจดทะเบียนใช้ชื่อว่า Grameen Danone Foods Ltd. มีเป้าหมายหลักคือการผลิตอาหารสุขภาพเพื่อปรับปรุงโภชนาการของชาวบังกลาเทศในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กๆ ที่ประสบปัญหาขาดสารอาหารและผลิตภัณฑ์จะต้องออกจำหน่ายในราคาที่คนจนสามารถหาซื้อได้ และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือมาตรวัดความสำเร็จของกิจการที่จะสามารถแสดงออกอย่างเป็นตัวเลขได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ซึ่งนี่คือความแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่างกิจการธุรกิจทำกำไรสูงสุด และกิจการธุรกิจเพื่อสังคม

ในขณะที่รูปแบบของธุรกิจทั่วไปนั้นสามารถใช้กำไรเป็นตัวชี้วัดได้ แต่ธุรกิจเพื่อสังคมนั้นต้องใช้มาตรวัดที่เฉพาะเจาะจงกว่านั้นมาก สำหรับกรามินดาโนนนั้นได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจาก แนวร่วมโลกเพื่อโภชนาการที่ดีกว่าเดิม (The Global Alliance for Improved Nutrition: GAIN) หรือ จีเอไอเอ็น อันเป็นองค์กรอิสระที่ตั้งอยู่ที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งมีเป้าหมายทำงานเพื่อส่งมอบอาหารให้คนจนทั่วโลก จีเอไอเอ็น ได้ช่วยกรามินดาโนนออกแบบเครื่องมือทางการตลาด ช่วยฝึกบุคลากร และช่วยทำการวิเคราะห์ประสิทธิภาพหลังเริ่มโครงการอย่างละเอียดโดยใช้ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ที่จะวัดผลทางสุขภาพที่ลูกค้าจะได้รับจากกรามินดาโนน (มูฮัมหมัด ยูนุส, 2555, น. 207)

เมื่อมองในภาพรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมนั้นสามารถเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางเศรษฐกิจ ที่จะตอบสนองต่อแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมได้เป็นอย่างดี ธัมมิกสังคมนิยมนั้นเป็นหลักการสากลและเป็นกลาง ที่เน้นย้ำให้มนุษย์ละห่างจากกิเลสและเข้าหาศาสนา เป็นหนทางแก้ไขปัญหาที่ต้นตอซึ่ง พุทธทาส ภิกขุ มองว่าสิ่งนั้นคือความเห็นแก่ตัว การเอาส่วนเกินนั่นเอง ซึ่งเมื่อมองในแง่ความเป็นจริงแล้ว คงเป็นการยากที่จะเปลี่ยนแปลงให้มนุษย์ละทิ้งกิเลสไป อีกทั้งไม่สอดคล้องกับกระแสความคิดในปัจจุบันนัก แนวคิดธัมมิกสังคมนิยมนั้นยังเป็นทฤษฎีที่ พุทธทาส ภิกขุ นำเสนอขึ้นมาจากการวิเคราะห์ และตีความพระธรรมในความคิดของท่าน และยังไม่มีกลุ่มประเทศหรือสังคมใหญ่ใดยานำหลักการนี้ไปใช้อย่างเห็นผลได้อย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมนั้นผ่านการพิสูจน์ทางธุรกิจแล้วอย่างเห็นผลเป็นรูปธรรม ผ่านตัวเลขทางสถิติที่จับต้องได้

ผู้วิจัยจึงมองว่า ถ้าหากนำหลักการทั้งสองไปปรับใช้เพื่อการพัฒนาแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมน่าจะเป็นหน่วยเศรษฐกิจที่ดีในการขับเคลื่อนสังคม อีกทั้งหลักการของ บุญหมัด ยูนุส นั้นถูกพัฒนาให้ไม่ขัดต่อหลักการทางศาสนา และยังเน้นย้ำให้ผู้คนให้ความเคารพในศาสนาของตน และให้ความช่วยเหลือโดยไม่แบ่งชาติแบ่งภาษา ซึ่งเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับหลักความเป็นสากลของธัมมิกสังคมนิยมเช่นเดียวกัน ซึ่งทั้งสองแนวคิดนั้นสามารถนำมาปรับใช้และสอดคล้องกันได้อย่างดี ความสำเร็จของแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ บุญหมัด ยูนุส สามารถแบ่งออกได้เป็นสองระดับ คือ

1) *เชิงเศรษฐกิจ* ได้แก่ รายได้ กำไร ส่วนแบ่งการตลาด แสดงศักยภาพการแข่งขันกับคู่แข่งหลักๆ หรือคู่แข่งธุรกิจทำกำไรสูงสุด

2) *เชิงคุณค่า* ได้แก่ คุณค่าทางจิตใจของผู้ก่อตั้ง และบรรดาสมาชิก ซึ่งเป็นสิ่งที่ บุญหมัด ยูนุส เน้นย้ำมาตลอด ซึ่งเมื่อมองในแง่ความสำเร็จของธัมมิกสังคมนิยมในประเด็นทางเศรษฐกิจนั้นก็มีสองระดับเช่นกัน คือ

1) *เป้าหมายระดับที่หนึ่ง* เพื่อให้เกิดความถูกต้องของชีวิต อันได้แก่

ปัจจัยสี่ในการจัดการทรัพยากรให้เกิดอรรถประโยชน์มากที่สุดต่อทั้งปัจเจกและสังคม

2) เป้าหมายระดับที่สอง อันเป็นเชิงคุณค่า เช่น ความสำเร็จที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือการทำให้พ้นทุกข์ กล่าวคือ แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มูฮัมหมัด ยูนุส นั้นเป็นเป้าหมายในระดับเดียวกับแนวคิดเป้าหมายระดับที่หนึ่งในแง่ความสำเร็จของธัมมิกสังคมนิยม เช่น การแก้ปัญหาความยากจน ผลประโยชน์ในเชิงปริมาณคือเป็นรูปธรรมและจับต้องได้ ส่วนความสำเร็จในเชิงคุณค่าของแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมนั้นมีความสอดคล้องกับเป้าหมายระดับที่สองของธัมมิกสังคมนิยม คือเป็นผลสำเร็จในแง่คุณค่าทางจิตใจ อันเป็นประโยชน์ในเชิงนามธรรม

ธัมมิกสังคมนิยมนั้นพูดถึงการควบคุมความทะยานอยาก และพัฒนาให้มนุษย์ไปสู่จุดหมายสูงสุด หรือ นิพพาน แต่ในขณะเดียวกันก็ยอมรับว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างขาดไม่ได้ เพราะคงเป็นไปไม่ได้เลยที่จะสนับสนุนให้ผู้คนในสังคมหันหน้าเข้าสู่ธรรมะในขณะที่ชีวิตทางโลกยังคงผจญกับความอึดขัดขัดสน อย่างไรก็ตาม มนุษย์กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างการทำธุรกิจนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ซึ่งหลักการของธุรกิจเพื่อสังคมของมูฮัมหมัด ยูนุส นั้นจะตอบสนองแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมได้

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มูฮัมหมัด ยูนุส นั้นไม่แตกต่างกับแนวคิดธุรกิจเสรีที่เน้นการทำการค้าสูงสุดในแง่การพัฒนากิจการ การดูแลสภาพแวดล้อม การผลิต การเอาใจใส่บุคลากรในบริษัท และดำเนินการอย่างคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างรอบด้าน ทุกหลักการของ มูฮัมหมัด ยูนุส นั้นให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ทั้งในแง่ नियามของผู้ประกอบการ และผู้บริโภค การให้ความช่วยเหลือโดยผ่านกระบวนการทางธุรกิจที่เน้นย้ำเรื่องการไม่ทำกำไรใดๆ นั้น ผู้วิจัยมีความคิดว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการไม่เอาส่วนเกินที่ พุทธทาส

ภิกขุ เน้นย้ำในหลักการธัมมิกสังคมนิยม หลักการธัมมิกสังคมนิยมนั้นครอบคลุมทั้งแนวคิดทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

แนวคิดการทำธุรกิจที่ไม่เน้นผลกำไรนั้นจะสามารถสนับสนุนแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมในแง่ส่งเสริมให้บรรดาผู้ประกอบการซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจลดความอยากครอบครอง ลดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนลง และหันมาสนใจทำธุรกิจอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมซึ่งย่อมส่งผลกระทบทางบวก ส่วนผู้บริโภครู้จักได้ตระหนักถึงการบริโภคอย่างรู้คุณค่า สามารถใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์พร้อม ไม่บริโภคเกินตัว ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทำลายธรรมชาติ หลุดพ้นจากความยากจนแบบสัมพัทธ์ ใช้ชีวิตอย่างสงบสมบูรณ์ ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้น ในมุมมองของแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมแล้ว ธุรกิจเพื่อสังคมคือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่งเสริมแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมเรื่องการไม่เอาส่วนเกิน ถือซึ่งประโยชน์ส่วนรวม มีการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่และให้ความเคารพต่อทุกชีวิตอย่างเท่าเทียม มีส่วนช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้นท่ามกลางกระแสการเติบโตของธุรกิจที่เปิดกว้าง ทั้งสองแนวคิดจึงเป็นแนวคิดเพื่อการพัฒนาที่ควบคู่ไปทั้งสองมิติ ทั้งความเจริญทางวัตถุและความเจริญทางด้านจิตใจ ซึ่งถ้าหากนำมาประกอบกัน จะสามารถเป็นทางเลือกของระบอบเศรษฐกิจและสังคมที่สมบูรณ์

ผู้วิจัยมองว่าแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมในทัศนะของ มุฮัมมัด ยูนุส นั้นสามารถนำหลักการมาต่อยอดได้ในโลกของธุรกิจ ในปัจจุบันหน่วยเศรษฐกิจอย่างธุรกิจนั้นได้มีความเคลื่อนไหวเพื่อสังคมอยู่แล้วภายใต้ชื่อที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เช่น แนวคิดความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม หรือที่รู้จักกันในชื่อ CSR สำคัญของ CSR นั้นอยู่ที่การดำเนินธุรกิจด้วยความเป็นธรรมเพื่อให้สามารถเติบโตพร้อมกับสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการเติบโตของธุรกิจอย่างยั่งยืนในที่นี้มิได้ปฏิเสธการสร้างผลกำไร เพราะผลกำไรทำให้ธุรกิจเจริญเติบโต หากแต่กำไรหรือการเติบโตนั้นจะต้องสะอาด ตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์สุจริต มิได้เกิดมาจากการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นซึ่งก็คือผู้ที่มีส่วนได้และส่วนเสีย

จากการดำเนินกิจการตั้งแต่เจ้าของหรือผู้ถือหุ้น พนักงาน ชุมชน ลูกค้า คู่ค้า ไปจนถึงสังคมส่วนรวม (สุทธิศักดิ์ ไกรสรสุธาสินี, 2556, น. 41-43) ซึ่งเมื่อมองในแง่รายละเอียด จะเห็นได้ว่าแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมนั้นมีความคล้ายคลึงกัน ทว่าจุดแตกต่างเพียงข้อเดียวคือผลกำไรที่ได้จากกิจการจะไม่ตกเป็นของผู้ลงทุน ในจุดนี้เองซึ่งเป็นเหมือนการพิสูจน์ตนเองของผู้ประกอบการที่จะระดมสมองสร้างสรรค์กิจการอย่างไม่ยึดติดในผลกำไรเลยได้หรือไม่ และผู้วิจัยมองว่า การให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้นั้นไม่ใช่บทบาทขององค์กรการกุศลเพียงอย่างเดียว ภาคธุรกิจควรเข้ามามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาอย่างค้อยเป็นค้อยไป เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อไปในภายภาคหน้า

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นดังต่อไปนี้

1) การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ได้เลือกงานเขียนของ มูฮัมหมัด ยูนุส เป็นจำนวนสามเล่ม ซึ่งเป็นงานเขียนหลักที่ได้รับการตีพิมพ์ในระดับสากล ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว มูฮัมหมัด ยูนุส นั้นได้แสดงแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมไว้ผ่านบทความงานประชุม และบทสัมภาษณ์ไว้มากมาย อีกทั้งเครือข่ายธุรกิจรามีนั้นยังมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลาในฐานะกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมที่มีการจัดประชุมเป็นประจำทุกปี หากมีความต้องการศึกษาประเด็นธุรกิจเพื่อสังคมในแง่ความก้าวหน้าของแนวคิด สามารถติดตามข่าวสารทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อศึกษาประเด็นที่อาจแตกต่างจากหนังสือเล่มหลักทั้งสามเล่มในภายหลังได้

2) ในปัจจุบันโลกของธุรกิจนั้นยังคงเติบโตไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง ทฤษฎีทางธุรกิจมากมายกำลังขยายขยายต่อยอดทั้งในโลกตะวันตกและตะวันออก สถาบันการเงินมากมายที่นำแนวคิดสินเชื่อรายย่อยของกรามีนไปต่อยอด อาทิเช่น องค์กรคิว่า (KIVA) ซึ่งสนับสนุนให้บุคคลธรรมดาสามารถปล่อยสินเชื่อรายย่อยให้กับผู้ยากไร้ ผ่านองค์กรไม่แสวงกำไร และยังมีอีกหลายสถาบันการเงินที่มีแนวคิดที่สร้างสรรค์ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความยากจนในหลากหลายรูปแบบ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าจะเป็นการดีถ้าหากนำแนวคิดของสถาบันการเงินเหล่านั้นมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อเป็นทางเลือกในการศึกษาต่อไปในอนาคต

3) การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ได้เลือกที่จะศึกษาแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของ มุฮัมมัด ยูนุส อันเป็นแนวคิดที่ถือกำเนิดมาจากประเทศแถบมุสลิม ผ่านมุมมองธัมมิกสังคมนิยมของ พุทธทาส ภิกขุ อันเป็นแนวคิดที่มาจากพื้นฐานของพุทธศาสนา และผลการศึกษาพบว่าทั้งสองแนวคิดนี้มีความสอดคล้องเป็นไปด้วยดี ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะว่ายังมีแนวคิดทางการพัฒนาอีกมากมาย ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ผ่านมุมมองของกันและกันเพื่อให้เกิดความหลากหลายยิ่งขึ้น เพื่อศึกษาหาทางเลือกที่ดีที่สุดที่จะสามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ชินอุทัย กาญจนะจิตตรา, สุรีย์พร พันพื้ง และรัชพันธุ์ เขยจิตร. (2548). *ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พุทธทาส ภิกขุ. (2529). *ธัมมิกสังคมนิยม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- _____. (2548). *การเมืองคืออะไร? หนทางรอดของมนุษยคือธรรมิกสังคมนิยม และพุทธทาสลิขิตข้อคิดทางการเมือง*. นครศรีธรรมราช: กลุ่มศึกษาสวนโมกข์ สวนสร้างสรรค์นาค-บวรรัตน์ และสุธีรัตนมูลนิธิ.
- _____. (2549). *พุทธทาสธรรม11: เศรษฐศาสตร์พุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- _____. (2549). *ปณิธาน ๓ ประการ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มุฮัมมัด ยูนุส. (2553). *นายธนาคารเพื่อคนจน*. แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. (2555). *สร้างโลกไร้จัน*. แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

สุทธิศักดิ์ ไกรสรสุธาสิณี. (2556). *ความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม Corporate Social Responsibility*. กรุงเทพฯ: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Muhammad Yunus. (2003). *Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle against World Poverty*. United States of America: Public Affairs.

_____. (2008). *Creating a World without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. United States of America: Public Affairs.

_____. (2010). *Building Social Business: The New Kind of Capitalism that Serves Humanity's Most Pressing Needs*. United States of America: Public Affairs.